

Dokumentas Nr. 34

Antrosios lietuvių konferencijos [Lozanoje ir] Berne
1917 m. lapkričio 2–10 d. protokolas ir nutarimai

LIETUVIŲ BERNO KONFERENCIJOS, ĮVYKUSIOS nuo 2 d. iki 10 d. SPALIŲ³²⁰ 1917 m., PROTOKOLAS

Konferencijoje dalyvavo: Lietuvos Tarybos nariai: Dr. A. Smetona, dr. J. Šaulys, inžinierius St. Kairys, kun. J. Staugaitis, kun. Alfonsas Petrulis, svečias iš Lietuvos kun. prelatas Maculevičius-Maironis, kun. kanauninkas K. Olšauskas, Lietuvių Centro Komiteto Petrograde įgaliotinis ir Liet[uvių] Pildomojo Komiteto pirmininkas, kun. Dr. Vincas Bartuška, Amerikos Lietuvių Tarybos atstovas ir įgaliotinis į Lietuvių Tautos Tarybą Šveicarijoje, kun. Dr. J. Purickis ir kun. V. Daumantas-Dzimidavičius – Liet[uvos] Inform[acijų] Biuro nariai ir Lietuvos Tarybos atstovai – įgaliotiniai į Lietuvių Tautos Tarybą Šveicarijoje, ponas J. Gabrys – Liet[uvos] Inform[acijų] Biuro vedėjas, kun. A. Steponaitis – Centralio Komiteto „Lituania“ pirmininkas.

Konferenciją atidarė p. Gabrys, trumpai sveikindamas svečius, atvykusius iš Lietuvos. Konferencijos pirmininku, pasiūlius kun. Doktorui V. Bartuškai, išrinktas kun. kan[au-ninkas] Olšauskas ir antruoju – P. Dr. A. Smetona. Sekretoriais kun. Dr. V. Bartuška ir kun. Dr. J. Purickis.

P. Gabrys skaito Šveicarijos Lietuvių Tarybos nustatytą svarstytinų dalykų eilę, kuri, padarius kai kurias permainas, galutinai išėjo šitokia:

Dienotvarkė

1. Lietuvos Valstijos atgaivinimas ir jos forma.
2. Lietuvos ribų klausimas.
3. Santykiai su mažumomis.
4. Priemonės ir taktika Lietuvos Valstijai atgaivinti:
 - a) Lietuvos dabartinis sutvarkymas,
 - b) Užsienio lietuvių susitvarkymas,
 - c) bendri santykiai,
 - d) Lietuvos bažnytiniai santykiai,
 - e) santykiai su centralėmis valstijomis,
 - f) santykiai su Entente's valstijomis,
 - g) santykiai su neutralėmis valstijomis.
5. Švietimas:
 - a) vidurinės mokyklos,
 - b) pradedamos mokyklos,
 - c) aukštesnės (Universitetas),
 - d) archyvai, knygynai.

³²⁰ R. Lopata nustatė, kad iš tikrųjų konferencija vyko lapkričio 2–10 dieną. Žr. paaiškinimą po dokumento tekstu (p. 300–302).

6. Lietuvos ekonomika:
 - a) Lietuvos šelpimas,
 - b) Lietuvos atstatymas,
 - c) ekonominio gyvenimo sutvarkymas,
7. Intelektualių jėgų suvartojimas,
8. Finansinė ir monetarė sistema Lietuvoje,
9. Lietuvių teisių ir Statuto klausimas,
10. Liuosi sumanymai.

Kyla Konferencijos kompetencijos klausimas.

Smetona. – Nors dabartinėms karo aplinkybėms esant, negalėjo Konferencijon atvykti visų lietuvių [Rusijos] atstovai, tačiau Konferencijos reikšmė yra visgi didelė, ypač dėl to, kad joje dalyvauja Lietuvos pačios, Amerikos ir Europos lietuviškų kolonijų atstovai, tiesa, ji neturi dėl visų lietuviškų grupių, privalomos reikšmės, tačiau visgi turi didelį moralinį autoritetą.

Maculevičius-Maironis siūlo, kad būtų nutariama kiekvienos rezoliucijos priva-lybė, ar ji yra tik moralė, ar dar ir kitokia.

Kun. *Bartuška* iškelia sumanymą, kad Konferencijos nariai saugotų svarstomų Kon-ferencijoje dalykų paslaptį po garbės žodžiu, ypač prieš svetimtaučius.

Po diskusijos pasiūlymas priimtas su pastaba, kad prie kiekvieno svarstomo punkto bus pažymėta, kas galima skelbti, o kas ne.

Kun. *Purickis* referuoja apie Stockholmo Konferenciją; paskui kun. Dr. *Bartuška* apie Amerikos Lietuvių politinį veikimą; ir pagaliaus p. *Gabrys* apie Šveicarijos lietuviškų politinių organizacijų veikimą. Seka eilė paklausimų, ant kurių referantai atsako. Po tam pereita prie dienotvarkėje nurodytų punktų svarstymo.

[Valstybės atgaivinimas ir jos valdymo forma]

3. XI. Konferencijos tąsa

Svarstoma pirmas dienotvarkės punktas: Lietuvos Valstijos atgaivinimas ir jos forma.

Smetona kalba apie formą.

Forma priklausys nuo politikos konjunktūrų; pačios Lietuvos ūpas labai įvairus tiek miniose, tiek pas inteligentiją. Tuo tarpu konstitucinė monarchija būtų Lietuvai naudin-gesnė.

Kun. kan. *Olšauskas* ir kun. *Staugaitis* pasisako už konstitucinę monarchiją.

P. Kairys ir *Šaulys* patarė šį klausimą palikti Lietuvos konstituantai; formos iš-rišimas daug priklausys nuo daugelių aplinkybių, ypač nuo karo pabaigos. Konstitucinė monarchija mažai skiriasi nuo respublikos. *P. Kairys* priduria, kad Rusijos ir Amerikos lietuviai stovės už respubliką, su tuo reikia skaitytis.

Kun. *Maculevičius-Maironis* pataria irgi konstitucinę monarchiją. Nutarta išnešti rezoliuciją apie Lietuvos Valstijos formą. Rezoliucijos sumanymą paduoda kun. *Staugaitis*. Po diskusijos priimta su kai kuriomis pataisomis kun. *Staugaičio* rezoliucija balsų diduma. Rezoliucijos tekstas šitoks:

„Lietuvos Valstijos atgaivinimo klausime lietuvių Berno Konferencija stoja ant Lietuvos Konferencijos Vilniuje rezoliucijos, būtent, reikalauja Nepriklausomos Lietuvos Valstybės, demokratišku būdu sutvarkytos. [Lietuvių] Berno Konferencija, permatydama, kad dar karui nepasibaigus teks nustatyti Lietuvos Valstijos formą ir turėdama omenyje dabartinės politikos sąlygas bei pačios Lietuvos visuomenės stovį, savo dauguma mano, kad šiandien Lietuvai būtų naudingesnė konstitucinė monarchija, demokratiškai-parlamentariu būdu tvarkoma³²¹. Vienok Konferencija pažymi, kad Lietuvos valdymo formą nustatyti pasirūpina tam tinkamu ir legaliu būdu Lietuvos Taryba.“

Kyla klausimas, ar skelbtina ši rezoliucija, ar ne. Nutarta skelbti tiktai pradžia ir pabaigą, kai dėl vidurio (apie monarchiją), galima kalbėti tiktai privatinuose pasikalbėjimuose, bet ir tada rūpintis, kad neišeitų viešumon Konferencijos vardu.

[Lietuvos ribos ir priimta rezoliucija]

Ribos. Svarstomas Lietuvos ribų klausimas.

Smetona ilgoje kalboje išrodinėjo lietuvių teises ant Gardino gub. ir ant Vilniaus gub., išskyrus pakraščius, pravoslavų apgyvendintus.

P. Kairys išrodinėjo, kad Lietuvai būtų naudinga Baltstogė, kaipo industrijos miestas.

P. Gabrys išrodinėjo, kad, tveriant Lietuvos Valstybę, reikia dėti pamatan etnografinį principą, bet, nustatant sienas, dar atsižiūrėti ir į strateginius ir ekonominius krašto reikalus. Takto žvilgsniu mes šiandien negalime kelti Prūsų–Lietuvos klausimo, kuriuomi galėtum suerzinti vokiečius, nes jie labai bijo lietuvių iridentos. Prie to dar siena tarp Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos yra nustatyta labai senai. Lietuva turi būtinai turėti uostą į Baltijos jūrą, jo nuomone, geriausia būtų Liepojus, kuris guli ant sienos tarp Lietuvos ir Latvijos.

Siena su lenkais turi eiti istoriniu rubežium, kuris buvo nustatytas po Liublino unijos, būtent, dalis Lomžos gub. ir visa Gardino gub[ernija]. Toliau einant mes turime gauti bendrą ribą su ukrainiečiais, nes reiks sueiti su jais į sąjungą, kad turėti atspirtį prieš lenkus ir rusus. Strateginiu atžvilgiu reikalinga Liet[uvos] Brasta ir Pinos³²² balos, mes negalime leisti kylio tarp Ukrainos ir mūsų. Patys vokiečiai yra linkę sudaryti didelę Lietuvą, reikia tuomi naudotis. Rytuose reikia sieną statyti anapus fronto, ypač reikia prisilieti prie Letgalių, kurie dar nežinia su kuom eis, bet šis klausimas opus ir kalbėtojas nenorėtų jo per daug gvildinti.

Staugaitis pataria laikytis Vilniaus Konferencijos nutarimų, nurodo, kad būtų neatsargu eiti per daug į pietus, nes prisimesim per daug svetimo gaivalo.

Steponaitis nurodo, kad galima ir reikia reikalauti daugiau, kad paskui galima būtų nusileisti. Nurodo taipogi, kad visa Suvalkų gubernija yra lietuviška. Pinos balos ir miestas Piskas turi priklausyti prie Lietuvos; jis piktinasi, kad Rusijos lietuviai per daug siaurina Lietuvos ribas.

³²¹ Protokolo kopijoje, prie rezoliucijos, priedas ranka – *Dalis, apimta raudonais kabliais, neskelbtina*. Ši dalis aukščiau teikiamame dokumento tekste šio leidinio sudarytojų išskirta laužtiniais skliaustais.

³²² Pripetės.

Š a u l y s . – Labai liūdną įspūdį daro įvairios kalbos, iki šiolei pasakytos dėlei ribų. Jeigu Lietuva gautų tokias ribas, kai buvo kalbėta, – ji žūtų; reikalaujami tokių ribų, mes darome klaidą mūsų kunigaikščių, kurie, beplėsdami Lietuvos sienas, ją pražudė. Kalbėtojas pataria stoti ant Vilniaus Konferencijos nuklotų pamatų, būtent, reikalauti Vilniaus apylinkėmis, Kauno gubernijos ir Suvalkų; dėtis su baltarusiais nepageidaujama.

Kun. D a u m a n t a s - D z i m i d a v i č i u s pataria kompromisą – reikia prijungti iš Gardino gubernijos tik tas dalis, kur esama lietuviškų tradicijų, maždaug iki Slanymo, rytuose eiti iki Dysnos.

Kun. B a r t u š k a . – Kadangi lenkai reikalauja net Vilniaus, tai per daug į pietus neverta eiti. Pinos balos nereikalingos, nes jų išdžiovinimas apsieitų per brangiai. Baltarusius pataria atiduoti lenkams. Baltarusiai, besipešdami su lenkais, pradės linkti lietuvių pusėn, lietuviai tokiu būdu bus tertius gaudens³²³. Kalbėtojas pataria daugiau kreipti dėmę į šiaurę, į latvius – brolišką kultūringą tautą, prie to dar mums reikalinga jūra, kurią mes geriausia pasieksime per latvių kraštą.

P u r i c k i s . – Lenkai neturi jokio pamato reikalauti ne tik Vilniaus, bet ir Gardino gubernijų, nes pirmoje yra apie 8 %, o kitoje apie 10 % lenkų. Tatai etnografiniu žvilgsniu lenkai jokio pamato neturi [...] savo reikalavimams. Taipogi jie neturi ir istoriniu žvilgsniu jokių pamatavimų savo pretenzijoms, nes šios gubernijos prie Lenkijos niekad nepriklausė – Gardino ir Suvalkų gubernijos galima ir reikia nuo lenkų apginti.

Su gudais sunkiai – nežinia, ar mes į juos žiūrėsime kaippo į tautą, ar kaippo į amorfę masę.

Sieną su gudais sunku nustatyti – kalbėtojas neapsiima šio klausimo išrišti. Latgaliai gravituoja į lietuvius. [Iš] Dysnos ir Vileikos apskričių prie Lietuvos turėtų priklausyti tos apylinkės, kur yra dauguma katalikų. Suslavinimo pavojus šiandien nėra toks didelis kaip senovėje – svetimo elemento per daug bijoti ir nereikia.

M a c u l e v i č i u s - M a i r o n i s . – Gardino gub[ernija] etnografiniu žvilgsniu nežinia kam priklauso, iš jos reikėtų išsižadėti Baltstogės ir Bielsko apskričių.

S m e t o n a . – Daug yra keblumų Baltstogės prijungimo. Palikti Baltstogę, vokiečiai galėtų ją pasisavinti. Industrijos miestui būtų naudinga likti prie Lietuvos. Ne tiek Baltstogė reikalinga Lietuvai, kaip Lietuva Baltstogei. Gardino gubernijoje yra daug svetimų elementų: vienu ukrainiečių 350 000, daug taipogi žydų ir lenkų. Tačiau apie Gardiną giliai glūdi lietuviškos tradicijos, gyventojai vadina save lietuviais, ne lenkais. Karui užėjus, daug rusų, žydų ir baltarusių išbėgo, kurie jau greičiausiai negriš. Vilniaus gubernijoje reikia prijungti tik katalikus, o ortodoksus palikti rusams, nes katalikai esą lietuvių kilmės.

Būtų geriau priimti Lietuvos Valstijon Letgalius, juo labiau kad jie patys nori, ypač apie Dinaburgą³²⁴. Gudų lenkams duoti neverta, bet ir prie Lietuvos juos jungti sunku, nes daug reikėtų darbo, kad juos iškultūrinti. Gudai turi per daug didelius apetitus. Imant Vilniaus, Kauno, Suvalkų ir dalį Gardino gubernijų, susidarytų 120 000 kv[adratinų] km, iš jų lietuvių, apgyventa 70 kv. kilometrų. Karai dar nepranyks, reikia atsižiūrėti ir į strateginius Lietuvos reikalus. Lietuviams netaktinga būtų reikalauti stačiai Liepojaus, geriau

³²³ Du pešasi, trečias laimi (*lot.*).

³²⁴ T. y. Daugpilį.

reikalauti tik uosto, vokiečiai patys pasirūpins duoti uostą, gal Tilžę arba Klaipėdą. Kai dėl Gardino, tai reikėtų atmesti tas apylinkes, kur lenkai arba Ukrainai gyvena tiršta mase, būtent, Bielsko Brastos, Baltstogės apskr[ities] iki Belovežo girios.

Kairys. – Stovėti ant Vilniaus Konferencijos pamatų. Letgalių klausimas nėra aktualus.

Reikėtų reikalauti neutralizavimo Liepojaus ir Klaipėdos. Klaipėda reikalinga dėl Vilijos ir Nemuno.

Petrulis. – Stovėti ant etnografinio pamato, plačiai suprasto, palikti už Lietuvos sienų Bielską, Prusėnus. Gardino gudai nėra baltarusiais, jie kalba šiupiniu.

Pasibaigus diskusijai, priename prie Lietuvos sienų nustatymo. Dauguma balsų nutarta, kad siena su vokiečiais pasiliktu senoji. Toliau Lietuvos siena su lenkais turėti eiti pro Grajevą, taip kad Grajevas liktų lenkų pusėje, toliau pro Asalą [Ossowiec], kuri lieka lietuvių pusėje, Bebrų upe iki Narovos ir Narova iki Naraukai [Bielskas paliktą už sienos], toliau pro Sarešėvą ant Prusėnų, kurie lieka prie Lietuvos, paskui pro Slanymą, kuris irgi lieka prie Lietuvos, toliau ant Naugarduko ir Baranovičių, kurie irgi nutarta prie Lietuvos [5 balsai iš 12 buvo priešingi], toliau rytuosna upėmis Sava, Auša, kuri įpuola į Nemuną. Nemunu iki upės Beržinės³²⁵, Beržine iki kaimo Slaviški, paskui Noriu iki Dolkinovo, nuo Dolkinovo Vilniaus guber[nijos] riba iki Giliosios [Glubokoje], toliau Dysnos upe iki Dauguvos ir toliau Dauguva. Šitą sieną parėjo prieš du balsu.

Nutarta kviesti Letgalius prisidėti prie Lietuvos, jeigu jie nesutiktų, tai siena eitų Dauguva iki Jakobmiesčio, toliau pro Radviliškius [mūsų pusėje], paskui Kuršo siena iki Priekulės ant Grobinės, nuo Grobinės pro Liepoją, kuris pasilieka mūsų pusėje [ekonominė korektyva] iki jūrų.

P. Šaulys. – Šitoks ribų nustatymas priešinasi Vilniaus Konferencijos nutarimams, nes įneša baltarusių ir Letgalių prijungimo ir jų autonomijos klausimui.

Gabrys. – Entente³²⁶ tiktai tada remis Lietuvos Nepriklausomybę, jeigu Lietuva bus didelė, nes tik tada Lietuva galės būti sveriančiu elementu Europos lygsvaroje.

Smetona gina nustatytas ribas. Žemes, kurias pravestos ribos apima, visada prie Lietuvos priklausė, jos nesipriešina Vilniaus Konferencijos nutarimams, nes toji Konferencija pramatė ir sutiko prie etnografinių sienų dar ekonomiškas pataisas.

Kairys. – Berno Konferencija negali nutolti nuo Vilniaus Konferencijos nustatytų pamatų, bet gali nurodyti ekonomines korektyvas, taipogi uosto reikalą ir prašyti Lietuvos Tarybos, kad ji šiais dalykais pasirūpintų.

Purickis siūlo išrinkti Komisiją, kuri ribų klausimą giliau pastudijuotų.

Rezoliucijų Komisija, kurion išrinktas Gabrys, Kairys, Petrulis, Purickis ir Smetona, paduoda svarstymui Konferencijos rezoliuciją dėl ribų.

Rezoliucija priimta su mažomis pataisomis, jos tekstas toks:

„Kai dėl Lietuvos ribų, lietuvių Berno Konferencija sutinka su Lietuvos Konferencijos [Vilniuje] rezoliucija, būtent, reikalauja Nepriklausomos Lietuvos etnografinėse ribose su

³²⁵ Beržūnos.

³²⁶ Antantė (pranc.).

reikalingomis ekonominiu arba kitais atžvilgiais korektyvomis. Konferencija mano, kad ribų klausimą tuojau reikėtų pradėti rišti. Jos numanymu etnografinis Lietuvos plotas įeina visa Kauno ir Suvalkų gubern[ijos], šiaurinė dalis Baltstogės apskri[ities] su miestu Baltstogė, Gardino, Slanymo, Sokolkos ir Volkovisko ištisi apskričiai Gardino gub., nes šituose apskričiuose, nors kalbama maišytu slavišku dialektu, tačiau jų gyventojai savo tikyba, būdu, papročiais ir rasės privalumais priklauso prie Lietuvių tautos. Jie gyvena teritorijoje, kuri nuo seniausių istorijoje pamenamų laikų, tai yra nuo XIII metšimčio pradžios, visada prie Lietuvos priklausė, todėl net ir rusų valdžia visada žiūrėjo į Gardino guberniją kaip į integralę etnografinės Lietuvos dalį. Einant rytuosna, prie Lietuvos priklauso Naugarduko apskritis Minsko guber[nijoje] ir visa Vilniaus gubernija, išskyrus tas Vileikos ir Dysnos apskričių dalis, kur gyventojų dauguma pripažįsta pravoslavų tikyba. Šiaurėje etnografinė Lietuvos siena siekia iki Dauguvos upės, apimant visą Ilukštos apskr[itį] Kuršo gubern[ijoje], o paskui eina maždaug Kauno–Kuršo gubernijų sienomis iki upės Bartuvos ir upe Bartuva iki jūros.

Tarp ekonominių korektyvų Konferencija nužiūri kaip svarbiausią reikalą – Lietuvai uosto.“

3. Lietuvių santykiai su Lietuvos mažumomis

Smetona. – Mažumoms, kurios gyvena tirštomis masėmis, duoti kultūros bei įstaigų ir savivaldymo autonomiją. Kalbą galės vartoti savo, bet valstijos kalba turi būti lietuviška. Lietuvos valstijos gyvenime mažumos dalyvaus per aukštesnes įstaigas. Į vieną bendrą seimą visų gal suleisti ir neverta, tatau gal būtų reikalinga įsteigti aukštesnius rūmus.

Maculevičius-Maironis. – Kalbant apie mažumas, reikia šį klausimą paskirti į dvi dalis. Tie, kurie neįeina į tikros etnografinės Lietuvos plotą [Gardino gubern[ija]], turėtų gauti kultūros bei įstaigų autonomiją, tie gi, kurie gyvena lietuviškai kalbančių apylinkėse, turėtų taikintis prie didumos.

Šaulys. – Letgalių klausimas nėra realus, apie jį nereikia kalbėti. Judų pretenzijos labai didelės, jie po lenkų dvasiškijos įtaka. Visos tarybos su jais prie nieko neprivedė. Jie reikalauja lygių su lietuviais teisių, vieno Seimo Vilniuje. Vienas seimas su baltarusiais būtų nepageidaujama, katalikiška baltarusių dalis yra visai lenkų rankose. Rusija po karo vėl bus, greičiausia, nacionalistiška. Jeigu mes prisiimsim daug slaviško elemento, tai mes negalėsime jo apginti nuo rusų. Gudai net reikalauja Vilniaus.

Staugaitis. – Dėl mažumų nėra ką daug kalbėti. Vilniaus Konferencija tą klausimą principaliai išrišo, pripažindama mažumoms visišką liuosybę, ir teisę vartoti savo kalbą Vilniaus Seime.

Kun. kan. Olšauskas. – Reikia tiems ištautėliams padėti grįžti prie savo tautos, reikia žadinti juose tautinę sąmonę, kad jie susiprastų esą lietuviais, ypač tai galima pasiekti tarp jaunimo, auklėjant jį lietuviškose mokyklose.

Smetona nesutinka su p. Šaulio išvedžiojimais. Jo nuomone, jeigu Gardinas tektų lenkams arba gudams, tai Vilnių būtų daug sunkiau sulietuvinti.